

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA BOBEDI (SAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2019

TATAISO YA HO TSHWAYA

GAUTENG

MATSHWAO: 120

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 12.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

POTSO YA 1

TEMA YA A

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe.)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswa a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ka yona, mantswa ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Le ha ho le jwalo haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng; a ka abelwa matshwao ha feela lentswe le nepahetseng le sehelletswa mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswa a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

- 1.1 Moqolotsi wa *East Coast Radio*. ✓ (1)
- 1.2 Ha ho na monyetla wa ho bontsha maikutlo ka sefahleho/matsoho/mmele. ✓ (1)
- 1.3 Ke thelevishene/dikanale tsa dijithale. ✓ (1)
- 1.4 Hobane o ne a batla ho ba hlwahlwa jwalo ka *di-DJ* tse ding. ✓ (1)
- 1.5 Ho ba mmadi wa ditaba le mohlophisi. ✓ (1)
- 1.6 Maratahelele. ✓ (1)
- 1.7 A/phephetsa. ✓ (1)
- 1.8 Mafosi, hobane dipalopalo di supa hore ke Dudu Khoza. ✓✓ (2)
- 1.9 Ho loha pale ka lentswe la hao e tla kenyeletsa momamedi wa hao hore a ipopela setshwantsho se tla etsa hore a nne a buisane le wena. ✓✓ (2)

- 1.10 Ke ho bopa setshwantsho se tla etsa hore bamamedi ba nne ba buisane le yena. ✓✓ (2)
- 1.11 Ke ntlha, hobane Tholoana Moletsane o fana ka dikeletso tsa malapa. ✓✓/ Dr. Cindi o fana ka dikeletso ho batjha ka tsa thobalano. (E LE NNGWE feela) (2)
- 1.12 -Radiyong o kgona ho mamela feela empa ha o kgone ho bona se etsahalang. ✓✓ (2)
- 1.13 Basadi ba itseka ka mantswe a hlokwang haholo. ✓ (1)
- 1.14 Tjhe, radiyo e mamelwa ke batho bohle ho kenyelletswa le bana hobane Dr. Cindi o fana ka keletso ho bana ka tsa thobalano. ✓✓ (2)
- 1.15 Maikutlo a ho makala hobane mmadi o tlwaetse lentswe leo le sebediswa ho bontate. ✓✓ (2)
- 1.16 Ha se bontate feela ba kgonang ho hasa mananeong a radiyo empa le bomme ba na le bokgoni. ✓✓ Tema e totobatsa bomme ba tsebahalang ka ho hasa mananeong a radiyo le dipalopalo tse hodimo tsa bomamedi. (E LE NNGWE feela) (2)
- 1.17 E, e amohelihile hobane bomme le bona ba na le ditokelo tsa ho kgetha mosebetsi ofe kapa ofe. ✓✓ (Ho elwe dikarabo tsa bahlahlobuwa hloko). (2)
- 1.18 Ha o bontshe kgethollo hobane ke mosebetsi o sebetswang ke batho bohle/ bomme le bontate. ✓✓ (2)
- 1.19 Ke hore mosebetsi wa ho aha o ka etswa ke motho wa bong bofe kapa bofe. ✓✓ (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

Mehopolo e lebelletsweng.

QOTSO		DINTLHA	
1.	'Letshwao la hore o phela hantle ke ho dula o nwa metsi.'	1.	Nwa metsi ka nako tsohle hore o dule o phetse hantle.
2.	'Mabaka a ho nwa metsi a mangata jwalo ka ho thusa ka phallo e nepahetseng ya madi.'	2.	Metsi a thusa ka phallo e nepahetseng ya madi.
3.	'Metsi ke 60% ya boima ba mmele wa motho e moholo. Kamehla mmele ya rona e lahlehelwa ke dilitara tse 2 tsa metsi!'	3.	Mmele wa motho o nka 60% ya metsi, mme o hloka dilitara tse 2 ka letsatsi.
4.	'Nwa metsi a dilitara tse 2 ka letsatsi ho thibela mafu a mangata a fapaneng'.	4.	Ho nwa metsi ho thibela mafu.
5.	'Ha ho ntho e ka thusang ho bula masoba a letlalo jwalo ka metsi ha a nowa ka nepo'	5.	Metsi a bohlokwa bakeng sa ho bula masoba a letlalo.
6.	' <i>Di-herbal tea</i> di ka nowa jwalo ka metsi empa ha di hlatswe diphio jwalo ka metsi.'	6.	Metsi a hlatswa diphio.
7.	'Ho nwa metsi a lekaneng ho ka o thusa ka dintho tse jwalo ka ho o fa matla le ho ntlafatsa tshebetso ya mmele'	7.	Ho nwa metsi ka tshwanelo ho ntlafatsa mmele.
Ho elwe hloko dipolelo tsa baithuti tse fupereng moelelo wa sehlooho.			

(Palo ya mantswa 64)

Matshwao bakeng sa dintlha: **(7)**

Matshwao bakeng sa tshebediso ya puo: **(3)**

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

TEMA YA C

Ho tshwauwa ha kgutsufatso, ho itshetlehile ho kenngweng ha dintlha tsa bohlokwa ho latela ditlhoko tsa potso le ho ntshuweng ha tse sa amaneng le potso ho hang.

Kgutsofatso e lokela ho tshwauwa ka tsela e latelang:

Ho tshwaya kgutsufatso:

Kgutsufatso e lokela ho tshwauwa tjena:

- **Kabo ya mantswe a puo:**
  - Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (letshwao le leng bakeng sa ntlha).
  - Matshwao a 3 bakeng sa tshebediso ya puo.
  - Matshwao kaofela:10.
- **Kabo ya matshwao a tshebediso ya puo ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a hae:**
  - Dintlha tse 1-3 tse nepahetseng: kabo e be letshwao le le leng
  - Dintlha tse 4-5 tse nepahetseng: kabo e be matshwao a mabedi
  - Dintlha tse 6-7 tse nepahetseng: kabo e be matshwao a mararo
- **Kabo ya matshwao ha mohlahlobuwa a qotsitse dintlha di le jwalo ho tswa temeng:**
  - Ha a qotsitse ntlha tse 6-7 a se abelwe matshwao a puo
  - Ha a qotsitse ntlha tse 1-5 a se abelwe letshwao le le leng la puo

ELA HLOKO:

- **Palo ya mantswe:**
  - Batshwayi ba lokela ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng ke bahlahlobuwa.
  - O se ke wa tlosa letshwao ha mohlahlobuwa a sa bontsha palo ya mantswe, kapa ha palo ya mantswe e fosahetse.
  - Ha palo ya mantswe e feta palo e behilweng, bala ho fihlela ho mantswe a 5, mme o tlohelle tse ding.

MOHLALA:

Puo	Polelo			Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	a	pheha	3

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3: MANOLLO YA PAPATSO

TEMA YA D

- 3.1 Ke letlalo la hae le letle, mme posesolo e sefahlehong sa hae e nnetefatsa seo. ✓✓ (2)
- 3.2 Rata letlalo la hao le letle. ✓ (1)
- 3.3 E thusa ka hore letlalo la motho le dule le sa ommella/le le bonojana/le dule le le mongobo/le be boreledi. ✓✓ (2)
- 3.4 Ke ho fa moreki monyetla wa ho reka sehlahiswa sa boholo ba kgetho ya hae. ✓✓ (2)
- 3.5 Ho totobatsa bohlokwa ba sesebediswa/ho hohela bareki. ✓✓ (2)
- 3.6 Mengolo e fapaneng. ✓
Puo e hohelang.
Ditshwantsho.
(E LE NNGWE feela.) (1)
- [10]**

POTSO YA 4: MANOLLO YA KHATHUNU

TEMA YA E

- 4.1 A kgalefo/teneha. ✓
• Tsela eo a ahlameng ka yona. ✓
• Tsela eo a supang ka yona.
• Tsela eo a itshwereng thekeng ka yona. (2)
- 4.2 Ke ngwana ya nomorilweng A. Sefahleho sa hae se bonahala se shebile titjhere. ✓✓

KAPA

- Ha ho ngwana ya mametseng titjhere hobane bohle ba tshwere dithabolete. (2)
- 4.3 E, ho bonahala titjhere a ntse a sebedisa mokgwa wa kgale wa ho ruta ka bukakgakollo le tlapangollo bakeng sa ho ikamahanya le theknoloji moo ho sebediswang dithabolete. ✓✓
(Ho elwe hloko dikarabo tsa bahlahlobuwa.) (2)
- 4.4 Tjhe, hobane ba ipapalla ka dithabolete tsa bona titjhere e ba file mosebetsi. ✓✓ (2)
- 4.5 Titjhere a tsebe mekgwa e metjha ya theknoloji ya ho ruta hore a tlise thahasello baithuting ba hae. ✓✓
(Ho elwe hloko dikarabo tsa bahlahlobuwa.) (2)

[10]

POTSO YA 5: TLOTLONTSWE LE DIBOPEHO TSA DIPOLELO

TEMA YA F

- 5.1 5.1.1 e thusang ✓ (1)
- 5.1.2 wena ✓ (1)
- 5.1.3 wa hao ✓ (1)
- 5.1.4 nyametse ✓ (1)
- 5.1.5 iphepa ✓ (1)
- 5.1.6 sefateng ✓ (1)
- 5.1.7 o motelele ✓ (1)
- 5.1.8 tsona ✓ (1)

TEMA YA G

- 5.1.9 Motho e mong le e mong o na le semelo sa hae ✓✓. (2)
- 5.1.10 B/ho sheba motho hampe. ✓✓ (2)
- 5.1.11 Ngwana o hlokomelwa ke motswadi wa hae. ✓✓ (2)

TOKISO YA DIPHOSO

TEMA YA H

- 5.2 5.2.1 Nna ✓ Nelson, ke ithatela ✓ wena mohatsaka. (2)
- 5.2.2 Ho tiisa seo sebui se se bolelang. ✓✓ (2)
- 5.2.3 Dineo dula fatshe. ✓✓ (2)

[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40

KAROLO YA D: DINGOLWA**POTSO YA 6: BOKGELEKE BA BASOTHO – R Moeketsi****6.1 'MMUTLANYANA'**

- 6.1.1 Ba re e ne e re. ✓
Baphetwa ✓
Taba e sa kgolweheng (1)
(Tshwaya TSE PEDI feela) (1)
- 6.1.2 Sebaka/Baphetwa. ✓ (1)
- 6.1.3 Mmutlanyana✓, mme o ikgetha ka ho qhekanyelletsa baphetwa ba bang ba kang Sehohwana le Hlolo ka ho ba nkela diphala tsa bona. ✓✓ (3)
- 6.1.4 A ko nkadime ke a o rapela hle mokane, nkadime, mme ke tla letsa hanyenyane feela ke o nee. ✓ (1)
- 6.1.5 C/kgopo✓
Hobane e tletse boiphetetso ka mehla ka ho:
  - tjhesa Hlolo ho fihlela a shwa. ✓
  - tlotsa sehohwana ka bokwadi hore se se kgone ho ithoma le ho ntsha metsi
  - kgona ho qhekella sehohwana ka phalana ya sona
  - sebedisa leqheka la ho kenya mollong le Hlolo ka sepheo sa ho fumana diphala tsa hae. (2)
- 6.1.6 Kgohlano eo ke ya ka ntle✓ Ho na le qwaketsano pakeng tsa Sehohwana le Mmutlanyana, moo Sehohwana se hanetseng Mmutlanyana ho letsa diphala tsa sona. ✓ (2)
- 6.1.7 Mmutlanyana o ile a tlotsa Hlolo ka bokwadi nakong eo a robetseng, mme a kgona ho nka diphala tsa hae. ✓Yaba Hlolo ha a sa kgona ho ithusa le ho ntsha metsi. ✓ (2)
- 6.1.8 Sehohwana se ile sa itjhwella. ✓ (1)
- 6.1.9 E ne e le ho fumana diphala tsa Hlolo.✓✓ (2)
- 6.1.10 Mongodi o kgonne ho bopela mmadi setshwantsho ka ho sebedisa karaburetso ya pono moo a bonang se etsahalang ka hare ho tshomo ka tshebediso ya diketsahalo tse fumanehang ka hare ho yona. ✓✓ (2)
- 6.1.11 Tjhe ha se ntho e amohelehang, hobane motho a ke ke a bolaya motho ka baka la ho mo tsekisa diphala tsa hae. ✓✓ (2)

[20]**LE**

6.2 'PHOKOJWE LE BERE'

- 6.2.1 • Ka tshebediso ya sebaka, diphoofolo tseo e leng dira di tsamaya mmoho. ✓✓
• O boela a sebedisa mophetwa eo e leng motho ka ho mmeha ka hara moru oo diphoofolo di phelang teng e le setsomi. (2)
- 6.2.2 Wa lenyatso ✓✓ (2)
- 6.2.3 • Ka sepheo sa ho re hlakisetša hore Bere ho ntse ho na le diphoofolo tseo e di tshabang. ✓✓
• Ka hobane Tau le Tlou ke tsona diphoofolo tse tshajwang morung. (2)
- 6.2.4 Ke ya diphoofolo le batho. ✓ Mongodi o kgonne ho pheta tshomo ya hae ka ho sebedisa motho le diphoofolo e le baphetwa. ✓ (2)
- 6.2.5 Kgohlano ya ka ntle, ✓ hobane qwaketsano e bileng teng pakeng tsa Bere le ntja tsa setsomi e ne e bohilwe ke Phokojwe. ✓ (2)
- 6.2.6 Mafosi, mongodi o hlahisitše mothipoloho wa tshomo ena ka ho totobatsa ntwā e neng e le pakeng tsa Bere le motho, mme motho a e hlola. ✓✓ (2)
- 6.2.7 Mongodi o atlehile ho re bontsha mehla ya tshomo ena ka ho sebedisa setsumi le dintja tsa sona le ho hlahisa diphoofolo di bua e le ho re nnetefalletša hore mehla ya tshomo ena ke ya sekgalekgale. ✓✓ (2)
- 6.2.8 Maikutlo a ho itshola, hobane motho eo a neng a mo nyatsa o mo lemadiitse hampe haholo ka ha ha a ka a mamela dikeletso tsa Phokojwe ka bohlale ba motho. ✓✓ (2)
- 6.2.9 Bere o ile a nyatsa le ho halala motho a eso mmone le ho mmona. Le bophelong ba nnete ho jwalo feela. Ho na le batho ba nyatsang ba bang ba sa tsebe hore ba ka ba le tshusumetso ho bona bophelong. ✓✓ (2)
- 6.2.10 Mongodi o leka ho ruta babadi hore lefatsheng re a hlokana, mme re se nyatsane hobane ha re lekane re se meno. ✓✓ (2)

[20]**KAPA**

POTSO YA 7: PELONG YA KA – S Machabe Mofokeng

7.1 'METSWALLE'

- 7.1.1 Ntata Tlala. ✓ (1)
- 7.1.2 Ho mo ngolla mangolo. ✓ (1)
- 7.1.3 Ba apare ka makgethe a ma holoka ha e le bana ba tswang dikolong tse kgolo, O itshetlehile ka lebota, mme le moketjaneng ona ha a kene, Eo, o tshohela hodimo ha a bona morwetsana eo. ✓ (1)
- 7.1.4 Paseka. ✓ (1)
- 7.1.5
- ne a batla ho ya buisana le yena. ✓
  - ne a batla ho ya mmotsa dipotso. (E LE NNGWE FEELA) (1)
- 7.1.6 Ho mo hlaloesetsa hore o ne a sa arabe mangolo a hae hobane a ne a hlokahalletswe ke ntatae. ✓✓ (2)
- 7.1.7 Ho ameha ha maikutlo a baphetwa. ✓ (1)
- 7.1.8 D/boithabiso ba bana ba tswang dikolong tse kgolo hobane qotso e re bolella ka bahlankana le barwetsana ba neng ba tile ka bongata mokete o moholo oo. ✓✓ (2)
- 7.1.9
- Sebaka sa ditoropong, Ho ne ho le teng metjeko ya moo banana le bashemane ba neng ba ithabisa teng. ✓
  - Meaparo eo ba neng ba tla ka yona metjekong. ✓ (2)
- 7.1.10 Ke kgohlano ya ka hare ✓hobane o ne a toutiswa ke lefu la ntatae, mme o ne a nahana hore ha a ke ke a hlola a fumana motho ya ka mo thusang ka ditjhelete tsa sekolong. ✓ (2)
- 7.1.11 E ne e le baratani/metswalle. ✓
- hobane e mong o bolella e mong hore e ne e se motswalle wa hae feela ha ba sa le sekolong. ✓
  - hobane e mong o bolella e mong hore o ne a sa nahane hore a ka mo nyedisa ka tsela e jwalo.
  - hobane e mong o bolella e mong hore se jwalo setswalle ha se seo a se kgathallang. (TSE PEDI FEELA) (2)

- 7.1.12 Maikutlo a ho qeka/boikokobetso/ho ipona phoso. ✓✓ (2)
- 7.1.13
- Ke ithutile hore ho molemo ho toba motho mahlong ha a o foseditse. ✓✓
  - Ke ithutile hore batho ba babedi e le metswalle ya nnete, ba lokela ho buisana ha ho ena le se utlwisitseng e mong bohloko.
  - Batho ba babedi ba ratanang ba lokela ho jarelana mefokolo, mme ho se be le lekunutu pakeng tsa bona.
- (TSE PEDI FEELA) (2)
- [20]**
- 7.2 'PHETOHO'
- 7.2.1 Hae/lapeng. ✓ (1)
- 7.2.2 Lebitso la seteishene. ✓ (1)
- 7.2.3
- Batswadi ba fetohile, moriri o se o le moputswa. ✓
  - Bana ba motse wa habo ha a sa ba tseba ka baka la ho hola. ✓
  - Matlo e ka re a matjha, ha a sa tshwana le pele. ✓
  - Metswalle motseng e se e qhalane – e se e le banna le basadi. ✓
- (E LE NNGWE FEELA) (1)
- 7.2.4 Sebaka sa ditoropong- mofuta wa sepalangwang e leng terene. ✓✓ (2)
- 7.2.5 Karaburetso ya kutlo – terene e a lla, medumo ya dinonyana difateng. ✓✓/ Karaburetso ya pono – Mophetwa pelong ya hae o bona lebitso la seteishene. (2)
- 7.2.6 O tsamaile ba sa le banyane, jwale ka bana bona ba a mo hopola empa yena tjhe. ✓✓ (2)
- 7.2.7 Ya se nang kutlwelobohloko hobane ke enwa o hladile mosadi wa hae a mo siya le bana. ✓✓ (2)
- 7.2.8 Ke nnete. Vereeniging ke e nngwe ya ditoropo tsa provense ya Gauteng ✓ (2)
- 7.2.9
- Mesebetsi e fapaneng eo ba e fumaneng dibakeng tse fapaneng. ✓
  - Ho nyala kapa ho nyalwa, mme e be ba ya dibakeng tse ding bakeng sa bodulo. ✓
  - Ho hlokahala.
  - Ba bang ba ka tshwarwa ba ya ntlwanatshwana. (2)

- 7.2.10 Ya ka hare, hobane mohlankana o ferekane menahano. ✓✓ (2)
- 7.2.11 Ke ne ke dutse ka tereneng ke etla mona Kgauteng, Mmalehlwa a tholathola, a ntjheba ka monyemonyana. Ka mehla re ntse re leka ho etsa mesebetsi e phethehileng. ✓ (1)
- 7.2.12 A pelo e bohloko kapa ho sarelwa. ✓✓ (2)
- [20]**

MATSHWAO A KAROLO YA D: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 120